

Phantasma

Universitatea "Babeş-Bolyai"
Facultatea de Litere

Centrul de Cercetare a Imaginarului
str. Horea, 31
400202 Cluj-Napoca, Romania
Tel.: 00- 40-264-534898
www.phantasma.ro

Simpozionul *Gulag și Holocaust în conștiința românească*

Cluj, 25-27 mai 2007

Director de proiect: *Ruxandra Cesereanu*

Organizator: *Centrul de Cercetare a Imaginarului, Cluj, Facultatea de Litere, Universitatea Babeş-Bolyai (UBB)*

Parteneri:

Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului din România (IICC)

Institutul Cultural Român (ICR)

Fundația Aspera

Uniunea Scriitorilor din România (filiala Cluj)

Parteneri media: *Observator cultural, România liberă*

Sponsor: Ursus

Gulag si Holocaust in constiinta romaneasca

– Context European si mondial –

Proiectul "Gulag si Holocaust in constiinta romaneasca – Context european si mondial" vizeaza doua momente cheie din traumele politice ce au marcat Europa in secolul XX. De-abia dupa prabusirea comunismului, Romania a putut sa isi recupereze memoria trecutului recent si sa isi evalueze pozitia fata de acesta. Pe de o parte, numai in ultimii ani, datorita infiintarii unei Comisii de Studiere a Holocaustului in Romania, s-a reusit elaborarea unui Raport emblematic pentru victimele regimului fascist din Romania din perioada 1940-1944. Pe de alta parte, trecutul comunist al romanilor si ranile produse de acesta sunt luate abia acum in vizor in mod adecvat, contabilizand perioada 1944-1989.

In acest sens, proiectul de fata propune o panorama sintetica a reactiilor sociale, politice, morale ale romanilor fata de cele doua tare ale secolului XX, comunismul si nazismul. El pune in dezbatere chestiunea totalitarismului, cu cele doua extreme ale sale (stanga si dreapta), intr-un demers comparatist de anvergura, folosind ca model, pe de o parte Raportul de Studiere a Holocaustului in Romania (sub presedintia lui Elie Wiesel), iar pe de alta parte Raportul Comisiei de Investigare a Dictaturii Comuniste in Romania, conduse de politologul Vladimir Tismaneanu.

Proiectul prevede ca, in cadrul Centrului de Cercetare a Imaginarului de la Facultatea de Litere, sa functioneze doua ateliere, unul investigand Holocaustul, iar celalalt Gulagul romanesc, precum si reactiile fata de acestea la nivelul autoritatilor si al mentalitatii publice. Un al treilea atelier se va ocupa cu realizarea unui film documentar despre supravietuitorii Gulagului si Holocaustului in Romania. Demersul este pluridisciplinar, iar strategia vizeaza integrarea cercetarii romanesti in cercetarea internationala de varf, aducand o contributie proprie la analiza violentelor politice, etnice si rasiale din secolul trecut, avand in vedere ca secolul XXI continua sa fie marcat de memoria acestor traume.

Termenii Gulag si Holocaust (un termen echivalent pentru Holocaust este acela de Shoah) au devenit astazi emblematici pentru ideea de extremism de stanga si de dreapta. Este vorba despre niste termeni-efigie, deoarece continutul lor s-a amplificat fata de acceptia originara. Astfel, Gulagul (termenul este preluat din limba rusa si semnifica Directia Generala de Munca a Lagarelor din URSS) este utilizat metonimic pentru a desemna spatiul prototipal al detentiei comuniste sub toate formele ei (lagar de munca, inchisoare, colonii de munca, deportare). Holocaustul (termenul provine din greaca veche si inseamna Sacrificiu) este utilizat pentru a desemna spatiul si timpul (dar si metoda) in care au fost exterminati in principal evreii odata cu instaurarea regimurilor de tip nazist, inainte si in timpul celui de-al doilea razboi mondial. Daca in cazul Gulagului s-au folosit metode variate, Holocaustul are drept specific metoda de exterminare in special a evreilor prin intermediul camerelor de gazare (de aici, propunerea, venita din partea unor istorici dupa care termenul Holocaust insemand Sacrificiu este inadecvat, intrucit evreii nu s-au sacrificat singuri, ci au fost sacrificati, ca respectivul termen sa fie inlocuit cu cel de Shoah, care inseamna Catastrofa).

Paralela intre comunism si nazism este binevenita pentru a intelege sistemul totalitar si consecintele sale. Istoricul acestui paralelism este sinuos, inasa, de-a lungul secolelor XX si XXI. Dupa incheierea celui de-al doilea razboi mondial a existat o punere in pagina a celor doua totalitarisme, apoi, de la jumatatea secolului XX, Holocaustul a fost proclamat a fi oroarea secolului, paralelismul intre Gulag si Holocaust fiind considerat inadecvat. La sfarsitul secolului XX si inceputul secolului XXI au inceput sa apara cercetari care demonstau ca cele doua extremismisme au mai multe puncte comune decat deosebiri. In acest sens, s-a sustinut si demonstrat ca Pactul Ribbentrop-Molotov, intre Germania nazista si imperiul sovietic stalinist, nu a fost o intamplare, ci a subliniat tocmai afinitatile celor doua isme si ingemanarea lor. Acest pact a demonstrat o reflectare in oglinda a comunismului si nazismului. Obsesia pentru puritate ideologica ori rasiala si solutia lichidarii adversarilor vizau si intr-un caz si in celalalt confectionarea unui om

nou pe care atât comunismul cât și nazismul râvneau să-l obțină în eprubeta social-politică a vremurilor respective.

Hannah Arendt, în *Originile totalitarismului* (1951), a fost cel dintâi cercetător care a făcut paralela între comunism și nazism, între Gulag și Holocaust, considerând că acestea au depins decisiv de panslavism, respectiv de pangermanism. Hannah Arendt a deconstruit structura comunismului și nazismului prin intermediul catorva coeficienți precum existența maselor atomizate, funcționarea propagandei, teroarea, existența Partidului Unic, existența Conducătorului ca lider totalitar, existența Poliției politice și funcționarea sistemului concentraționar. Alți analiști de marcă, precum Alain Besançon (1980), François Furet (1995) și Ernst Nolte, au făcut, la sfârșitul secolului XX, același paralelism. Alain Besançon, în *Nenorocirea secolului. Despre comunism, nazism și unicitatea Shoahului*, a evidențiat faptul că deconstrucția nazismului a beneficiat de o bibliografie impresionantă la nivel internațional, în timp ce aceea a comunismului a fost deficitară. Alain Besançon a fost interesat în analiza sa comparativă de o paralelă amănunțită între comunism și nazism la nivel de represiune, factorii comparați fiind concentrarea victimelor în spații aparte, operațiunile mobile de ucidere, tehnica masacrului (promovată atât de comunismul de tip leninist-stalinist, cât și de nazismul de tip hitlerist), deportarea, executia judiciară, anonimatul impus victimelor și reducerea acestora la condiția de cifră, distrugerea morală, mentală și sufletească a victimelor. Un alt istoric, Pierre Chaunu, a afirmat că bolșevismul și nazismul au constituit niște gemeni heterozigoti, iar asertiunea sa a făcut carieră în istoria paralelismului adecvat între cele două extremisme. În ceea ce îi privește pe François Furet (autorul lucrării *Trecutul unei iluzii*) și Ernst Nolte (autorul lucrării *Fascismul în epoca sa*, 1963), aceștia au susținut la sfârșitul secolului XX o celebră polemică pe marginea comunismului și nazismului, publicată sub titlul *Fascism și comunism*. Polemica (1998) a pornit de la afirmația lui Ernst Nolte cum că nazismul ar fi fost o reacție strictă la comunism și că, dacă comunismul leninist-stalinist nu ar fi existat, nici nazismul hitlerist nu ar fi luat naștere. François Furet a respins vehement această idee, precizând faptul că o

catastrofa istorica (precum nazismul) nu poate fi explicata cauzal prin intermediul altei catastrofe istorice (comunismul).

In ultima decada, cercetarile au capatat noi nuante. Spre exemplu, la inceputul mileniului trei un alt cercetator, Bernice Glatzer Rosenthal, a publicat lucrarea *Noi mituri. De la Nietzsche la Stalin* (2001), in care sustine ca filosofia supraomului (care a fost de obicei atasata strict nazismului) este valabila si pentru bolsevici. Atat comunismul, cat si nazismul au incercat sa inculce ideea de om nou, indusa ideologic, dar si practicata cu forta, prin intermediul unui entuziasm ideologic destructiv la nivelul societatii. In Romania, doua reviste cu precadere au publicat texte de comparatism politic despre comunism si nazism, este vorba de revistele 22 si *Observator Cultural*. Alaturi de acestea as mai mentiona, de asemenea, revistele *Memoria*, *Magazin istoric* si nu in ultimul rand *Caietele Echinox*. Revista 22 a publicat, de pilda, in 2003, eseu cercetatorului Martin Malia, preluat din *The National Interest*, si intitulat tocmai *Despre nazism si comunism*. Martin Malia afirma ca indiferent de ideologie, genocidul este genocid, si ca intre comunism si nazism exista un semn de egalitate din acest punct de vedere. Intre cercetatorii romani care s-au pronuntat asupra unei paralele intre comunism si nazism, comparand implicit Holocaustul si Gulagul (la nivelul memoriei ororii) trebuie amintit in mod special Caius Dobrescu, al carui eseu intitulat chiar *Holocaust si Gulag*, publicat in 2004, in revista *Observator Cultural*, a fost binevenit pentru analiza profunda implicata la nivel de mentalitate. Caius Dobrescu este interesat, in analiza sa, mai ales de receptarea occidentala a Holocaustului (versus nereceptarea Gulagului in spatiul occidental, decat la nivel minimal) si, in oglinda, de receptarea Gulagului in Estul european (versus nereceptarea Holocaustului decat la nivel minimal in fostele tari comuniste). Tensiunea nascuta intre comemorarea Holocaustului, demonstreaza Caius Dobrescu, si comemorarea Gulagului nu este doar o disfunctie de suprafata, o neintelegere pasagera, ci reveleaza o diferenta profunda de dispozitii interioare, de modele de comprehensiune si de identificare empatica tinand de forme de societate in care secularizarea a luat cursuri diferite. Ceea ce desparte cele doua pozitii este modalitatea in care suferinta provocata a fost conceputa, rememorata si retraita pana astazi. Un alt

autor care a incercat o sinteza, e adevarat, doar asupra regimurilor comuniste si a ororilor produse de acestea, este Vladimir Tismaneanu in volumul sau *Stalinism pentru eternitate* (2005). De altfel Tismaneanu a fost numit, in aprilie 2006, de catre presedintele Traian Basescu, in functia de coordonator al unui colectiv de istorici menit sa intocmeasca un Raport privind victimele comunismului din Romania.

Prin proiectul *Gulag si Holocaust in constiinta romaneasca – Context european si mondial*, propus in cadrul Centrului de Cercetare a Imaginarului de la Facultatea de Litere, se urmareste racordarea la cercetarile de mentalitate de ultima ora, care sa explice traumele declansate de functionarea totalitarismului cu cele doua directii ale sale. Proiectul are ca scop initial realizarea unui simpozion international pe tema propusa, si, ca scop final, realizarea unei baze de date la nivel national si international, necesara intelegerii problematicii complexe a urmarilor legate de violentele politice, rasiale, etnice. Interactiunea culturala, protectia drepturilor fundamentale ale omului, lupta impotriva rasismului si intolerantei, construirea unui climat de intelegere si respect reciproc privind unitatea si diversitatea culturala, globalizarea cunoasterii, afirmarea libertatii umane sunt alti coeficienti luati in dezbateri. Nu in ultimul rand, proiectul de fata atinge arii tematice prioritare precum politica externa a Romaniei, modele de integrare europeana, relatia intre cultura romaneasca si cultura europeana, politici regionale si politici europene, relatia intre identitatea nationala si identitatea europeana.